

דוקלא

דוקלא, עיירה בין קראסנא ובין רימאנוב במדינת פולין הקטנה, היתה במאה הרביעית לאלף הששי אחת משבע עשרה העיירות השייכות לגליל שידלוב. זו האחרונה היתה בעת ההיא עיר מרכזית העומדת בראש הגליל של הערים האלו. ואלה הן הערים אשר היו שייכות וכפופות לה: אלישניצא, בילגורייא, דאמבראוו, דוקלא, ווישליצא, זאבני, זמיגראד, חמעלניק, טארנא, סטאבניץ, סטאשוב, פאטשנוב, פאליניץ, קארטשין, קראסווענקי, ראקוב, רימנוב. באמצע המאה החמישית היתה דוקלא עוד קהילה קטנה, אשר לכל צרכי ציבור היתה שייכת לעיר זמיגראד הסמוכה לה, וזו האחרונה כבר היתה בעת ההיא קהילה חשובה ורב ואב"ד בראשה. הרב אבד"ק זמיגראד היה רודה ומושל גם על קהל עיר דוקלא, אשר היתה כפופה לה.

כנודע, היו בעת ההיא למדינת פולין הקטנה הנקראת "גליל קראקא" שש קהילות ראשיות במדינה, אשר לכל אחת היו שייכים וכפופים קהילות קטנות וישובים מסביב (ראה למעלה אצל אפטא בהתחלה). הרב אבד"ק קראקא היה גם רב הכולל על כל המדינה כולה, דהיינו על "גליל קראקא", וממשלתו הגיעה עד קצה מדינת פולין הקטנה, היינו על הקהילות והישובים של ערי רימנוב, דוקלא, זמיגראד וכדומה. בזה תבין מ"ש זקני הגאון מהר"ם מלובלין, בהיותו אבד"ק קראקא והמדינה "ועל פי הדברים האלה שלחתי פתקא דהזמנתא ליושבי ק"ק רימנוב, שהיא אחת מן הקהילות השייכות לאגפנו, שיבואו לכאן ק"ק קראקא להזהיר על ככה" (שו"ת מהר"ם מלובלין סי' נ'). כי העיר רימנוב היתה אחת מי"ז הקהילות של גליל שידלוב, אשר זו האחרונה היתה אחת משש הקהילות הראשיות של מדינת פולין הקטנה.

דוקלא היתה לפני עיר מן הערים הפרטיות שאחוזתה היתה שייכת לאחת המשפחות של אצילי פולין. כנודע, היו להם להאצילים אחוזות ונחלאות, כפרים ויערות הרבה מאד, והאיכרים אשר ישבו בכפרים ההם היו כמו עבדי עולם לאדוניהם, והיו נאלצים לעבוד לתרוש ולזרוע בשדותיהם של האצילים האלו חינם אין כסף, כי גם גופם הם וגשיהם ובניהם היו משועבדים לאדוניהם. האצל היה גם מקום משפט הגבוה בכל המחוזות אשר היו שייכים לו והיו קנין כספו. יוצא מן הכלל היו היהודים. הם עמדו תחת חסות המלך ובכל דבר משפט וסיכסוך אשר היה ביניהם ובין שכניהם הנוצרים היו נתונים רק ברשות היוריסדיקציה של המלך או פקידיו, ורק המלך או פקידיו היו יכולים לדון אותם, ורק בידו היה לתת להם

זכויות או לשלול אותן מהם, והרשות המקומית או של האצילים לא היתה יכולה להתערב בדבר הזה. אולם לפי חוקי הקונסטיטוציא של ועד (סיים) מדינת פולין משנת רצ"ט לפ"ק נחלקו הערים אשר בפולין לשני סוגים נפרדים: למלכותיים ולפרטיים, וממילא גם קהילות היהודים נחלקו לשני סוגים אלו. והקהילות אשר עמדו עד עתה תחת המלך והיוריסדיקציה שלו לבד, אלו הקהילות אשר היו שייכות להאצילים, נכנסו גם בעניני דין ומשפט תחת היוריסדיקציה של אדוניהם, ובידם היה הכוח לשלול מהיהודים גם את זכויותיהם שהיו להם לפני מאת המלך ופקידיו.

אוצר החכמה

מן העת ההיא היו גם המלכים מוגבלים בשלטונם מצד האצילים ולא יכלו להגן על היהודים מפני זדון לבם של בעלי הזרוע האלו, גם אם היו רוצים זאת בכל לבבם. בעבור זה הרבה ישובים באו בלחץ זה הדחק אשר האדונים היו לוחצים אותם ומצצו את דמיהם, דמים תרתי משמע, במסים וארנונות שונים אשר לא היו יכולים נשוא. יהודי הערים והישובים, אשר היו קניין כספם של האצילים ממשפחת פוטוצקי ופוניאטובסקי, חיו בטוב ובנעימים, כי הם היו אנשים טובים וישרים, ונתנו ליהודים שנמצאו תחת חסותם זכויותיהם, למען יוכלו לפרנס עצמם עם בני ביתם כראוי להם. רובם של היהודים שהיו יושבים בערים הפרטיות היו עוסקים בחליבה או ביערנות אשר שכרו מאת אדוניהם, וביבול הארץ אשר קנו מאת האיכרים, להביא אותם לערים הגדולות, וגם במסחר שלחו ידם להביא סחורות ממזנים שונים אשר הביאו מחוץ למדינה עבור העירונים ואדוני הארץ. על פי רוב היה מושב היהודים בערים הפרטיות לא רחוק מארמון של שר ומושל העיר, להיות חוסים בצילו, למען לא יבואו העירונים ושכניהם הנוצרים לקצץ בהם ולשלול שלל ולבוז בן.

כאמור, היתה דוקלא אחת הקהילות הפרטיות שהיתה שייכת למשפחת האצילים של מדינת פולין. מתי התישבו שם שקוע בערפל. בראשית המאה הרביעית היתה שם עדה יהודית קטנה, אשר משכנה היתה עומדת ברחוב אחד תחת הארמון סמוך לכפר צערגאוו, וכעת הוא נקרא "רחוב צערגאוו". שם היה בית הכנסת בנין של עץ, בית המדרש, וההקדש שהיה מקום ללון עבור עניים הנעים והנדים מעיר לעיר שנקראו אורחי ופרחי, ועבור חולים עניים. לא הרחק מרחוב היהודים היה נמצא גן של האדון וסמוך לו בית הקברות של היהודים. באמצע המאה החמישית, בעת אשר היתה דוקלא קניין כספה של איזה אדונית, ורצתה להרחיב גנה, צייתה להרוס את בית קברות היהודים ולספח אותו לגן שלה. היהודים באו לפניו בבכייה שלא תעשה כן, ותניח את המתים בשלום על משכבם, אבל היא החזירה את בקשתם ריקם וכל הפצרותיהם היו ללא הועיל. האגדה מספרת לנו כי מן העת ההיא נחלתה האדונית במחלה אנושה, והיתה חולה שנים הרבה ביסורים גדולים ועינויים קשים עד מאד. היהודים ראו בזה ענשה, יען השליכה את עצמות

המתים מקבריהם. את בית הקברות העבירו היהודים לקצה השני של העיר סמוך לדרך העולה למדינת הגר (אונגארן) ובמשך הזמן הרחיבו אותו, כי קנו הרבה שדות אשר סביב לו, והוא בית הקברות שמשמשים בו עד היום.

רוב מסחר היהודים בעיר ההיא היה עם יין אשר הביאו ממדינת הגר למדינת פולין עבור אציליה, כמו יהודי עיר רימנוב הסמוכה לה (ראה זכרונות של דוכער באליחבור עמוד 58) סוחרי עיר רימנוב קנו יין נסך במדינת הגר, והיה מסחרם גם עם סתם יינם, ולא שעו שדבר זה אסור ע"פ דין. בעבור זה כתב הגאון מהר"ם מלובלין, שהיה בעת ההיא אבד"ק קראקא וכל מדינת פולין הקטנה, פתקא דהזמנתא ליהודים סוחרי היין שבעיר רימנוב לבוא לפניו להזהיר ככה, כי אסור לבר ישראל לסחור עם יי"נ, היינו סתם יינם, אם לא רק באקראי בעלמא (שו"ת מהר"ם מלובלין סי' ג').

המחבר

באמצע המאה החמישית התפתחה הקהילה בכמות ובאיכות ונפרדה מקהל עיר זמיגראד הסמוכה לה, בעניני צרכי ציבור. בעת ההיא כבר היה בית קברות מיוחד, וחברא קדישא בשם "חבורת קברנים". בשנת תע"ה נדבו אנשי החבורה הלזו יד של כסף לס"ת לבית הכנסת. בשנת תע"ו כבר היה להם רב ואב"ד אשר שימש ברבנות שם, הוא זקני הגאון המפורסם מו"ה אריה ליב (חתן החכם צבי) ששימש בסוף ימיו ברבנות בעיר אמ"ד, כנודע. כנראה, היה הוא הרב הראשון אשר ישב על כס הרבנות שם. בשנת תקל"ב, כאשר נתחלקה מלכות פולין לשלושה חלקים, ומלכות אוסטריא קיבלה את מדינת גאליציא, עשתה מלכות אוסטריא דרך המלך ממדינת גאליציא למדינת הגר (אונגארן) שהיתה שייכת לה מכבר, לצרף שתי המדינות האלו יחד במסילה העולה דרך עיר דוקלא. מני אז עלתה עיר דוקלא כפורחת והתפתחה במלוא מובן המלה בעושר, כי כל הסחורות והיבול שהביאו ממדינת הגר לגאליציא, וכן להיפך, עברו דרך דוקלא, והשיירות הגדולות אשר הלכו בעגלות רבות טעונות סחורות ממינים שונים מהגר לגאליציא או להיפך, עמדו בכל פעם לפוש בעיר דוקלא שעמדה על הגבול, ולכן היו שם בתי מרוח, מלונים ובתי תבשיל הרבה מאד שאיפשרו להנוסעים דרך שם להינפש מדרך העמלה ולהחיות את נפשם מרעב. שפע רב היה ליושבי העיר הזאת מן העוברים והשבים דרך עירם והיתה להם פרנסה בנקל. הרבה מיהודי העיר ההיא היו אנשים אמידים בעלי הון ועשירים, ועל ידי זה הלך וגדל שם מספר היהודים. בשנת תקכ"ה, בהיותה עוד תחת ממשלת הפולנים, היה מספר היהודים רק שלוש מאות וארבעים ושבע נפשות. בשנת תר"ס היה מספרם שני אלפים ושלוש מאות וחמישים ותשע, בין שלוש אלפים ושתי מאות ושלושה עשר תושבים, זאת אומרת שמספר היהודים עלה יותר משני שליש התושבים. ע"י מלחמת העולם ירד מספר היהודים, ובשנת תרפ"א גרו בדוקלא רק אלף וחמש מאות נפשות יהודיות.

בראשית המאה השביעית לאלף הששי, כאשר התחילה מלכות אוסטריא לבנות

מסילת הברזל בכל מדינת גאליציה שתחבר את שתי המדינות הגר וגאליציה יחד, וכל הסחורות והיבול שהובאו עד הנה בעגלות דרך עיר דוקלא היו מובילים במסילת הברזל, התחילה העיר להתמוטט וללכת אחורנית, ופרנסת היהודים לא היתה עוד בנקל ותדירה כימי קדם. אבל מיד צמח לה ספיח וענף של פרנסה ממקום אחר, כי מצאו בארות של גפט סביבות העיר, ועל ידי זה נתעשרו הרבה יהודים, בפרט ע"י שהעמידו בתי חרושת לזקק את הנפט. וארבעה בתי זיקוק של בישול הנפט היו להם שם. גם היו ליהודים שם בתי חרושת לגפרורים ונרות, ובתי בישול לשכר, ורוב מסחרם היה כמקדם ביין שהביאו ממדינת הגר, ורוב היין הכשר בגאליציה קנו אותו בדוקלא. גם היו שם סוחרים גדולים, אשר קנו יערות סביבות העיר. ועל ידי שהרבה מהיהודים היו אמידים ובעלי הון, היו ג"כ מלווי בריבית אף חוץ לגבול קהילתם, ודוקלא היתה נודעת כעיר עשירה לפי ערכה בכל מדינת גאליציה.

ואלה שמות הרבנים הנודעים לנו, אשר שימשו ברבנות בעיר דוקלא מזמן ראשון עד זמן אחרון.

א. זקני הגאון המפורסם, מאור הגולה, מו"ה אריה לייב (חתן החכם צבי), אשר שימש ברבנות בסוף ימיו בקהל אשכנזים בעיר אמסטרדאם. הוא היה דור שלישי להגאון הגדול בדורו אשר שמו בקרבו מו"ה אריה לייב [הגבוה] אבד"ק קראקא. זה האחרון היה מצד אמו נכד הגאון מהר"ל מפרג (כן ראיתי במגילות של משפחת מירלש שכתב ר' חיים מירלש מפי אביו) ונקרא על שמו ר' לייב הגבוה. ורביעי-בקודש להגאון המפורסם החריף העצום מו"ה יעקב אבד"ק לובלין, אשר בדורו אמרו עליו מיעקב (פולק) עד יעקב (מלובלין) לא קם כיעקב בחריפות נשגבה בהליכות התלמוד. אביו הגאון מו"ה שאול אבד"ק קראקא (ע"ע למעלה אצל עיר אפטא בסי' י') היה בנו של רבנו רבי ר' העשיל אבד"ק קראקא, ובן בנו של הג"מ יעקב מלובלין, מבני בניו של הגאון רבנו יעקב ווייל הנודע בספרי הפוסקים בשם מהרי"ו¹. הג"מ אריה לייב נולד לאביו הג"מ שאול ולאמו אסתר

1 ע"פ שנים או שלשה עדים יקום דבר, כי הגאון רבי ר' העשיל מקראקא היה נכד הגאון ר' יעקב בר' יהודה ווייל, הנודע בספרי הפוסקים בשם מהרי"ו. הראשון הוא הגאון מו"ה טיאה ווייל אבד"ק קארלסרוהע. במגילת יוחסין אשר התיחס עצמו עד הגאון מהרי"ו כתב שם ג"כ בזה"ל: "ואגב אזכיר כי הגאון מו"ה (הירץ) [הירש] היה נכד של מהרי"ו, אבל נשכח היחוס אם מצד אב או מצד אם. ובנו של הגאון הנ"ל הוא הגאון מהר"ר יעקב אב"ד דק"ק לובלין. ובנו הגאון ממלא מקום אבותיו הוא החריף המפורסם מו"ה העשיל אב"ד דק"ק לובלין בימי הב"ת, ורבו של הש"ך. ובנו היה הגאון מהר"ר שאול אב"ד דק"ק קראקא, ובנו הגאון מו"ה לייב אב"ד דק"ק אמשטרדם. והנני אחריו ברכה זרע קודש, הראשון ממלא מקום אבותיו הגאון מו"ה שאול נר"ו, ואחיו הגאון המושלם מו"ה צבי הירש נר"ו אב"ד דק"ק ברלין". — השני הוא אא"ו הג"מ לייב אבד"ק אמ"ד, שקורא להגאון מהרי"ו

(ראה בספרי "כתבי הגאונים" עמוד נ"ח), בת הגאון מו"ה אריה לייב [הגבוה] בשנת ת"ן לפ"ק, בעת אשר שימש אביו ברבנות בעיר בריסק דליטא. כאשר הגיע לפרק הנשואין בא בקשר החיתון עם בתו הבכירה של הגאון בעל חכם צבי, אשר

בשם "זקני הגאון מהרי"ו" בתשובותיו בכת"י סי' ד'. ואחריו בנו הוא הגאון מו"ה צבי הירש אבד"ק ברלין, אשר רשם על ספר גופי הלכות שהיה באוצר ספריו את אלה הדברים: "שייך לה"ה מ' צבי הירש בהגאון מוהר"ר אריה לייב נרו אב"ד דק"ק אמשטרדם יע"א, בן הגאון מוהר"ר שאול אב"ד דק"ק קראקא, בן הגאון מו' העשיל ז"ל אב"ד דק"ק קראקא, בן הגאון מו' יעקב אב"ד דק"ק לובלין, בן המאור הגדול מוהר"ר הירש ז"ל שהיה ראש ב"ד בק"ק לובלין בימי מהר"ם ז"ל, נכד הגאון מהרי"ו". — ועוד עד הוא הרה"ג זכריה מענדיל מפאדהייץ, אשר כתב בהקדמת ספרו זכריה משלם (פפד"א תקל"ו) את אלה הדברים: "הגאון הגדול מו"ה יעקב מלובלין (אביו של הגאון מו"ה העשיל), בן הרב הגדול מו"ה צבי הירש מלודמיר, מבני בניו של הגאון מהרי"ו". אך שלשלת יחוסו של הג"מ העשיל עד מהרי"ו ווייל דור אחר דור נעלם מן הג"מ טיאה ווייל, ואיך נדע אנחנו. וראיתי לכותבי מג"י שמשלשלים כן יחוסו של הג"מ העשיל עד מהרי"ו בלא הפסק כלל, אבל זיוף פשוט ניכר מתוכם, ואין לסמוך על דבריהם כלל. גם כתב שם כי מסורת היא בידו כי הגאון מהרי"ו ווייל היה מבני בניו של הגאון מהר"ם מרוטנברג, רבו של הרא"ש, כמבואר בשו"ת מהר"ם פדוואה (סי' ט"ו) שכתב בזה"ל: "שמעתי שמהרי"ו ז"ל הלך אחר דעת מהר"ם, לפי שהיה מתייחס אחריו שהיה קרובו", ע"כ.

והנה אמרתי כל אמצע מלהציג פה את תולדות הגאון מהרי"ו וביתו אחריו כפי אשר ידי משגת. הגאון מו"ה יעקב ב"ר יהודה ווייל היה מן הרבנים גדולי הדור, יחיד בזמנו ורבן של ישראל, אשר כל חכמי דורו היו כפופים לו ועמדו לפניו ביראת הכבוד ושאלו ממנו דבר הלכה כאשר ישאל איש בדבר אלקים. הגאון מו"ה ישראל איסרלין בעל תרומת הדשן אשר היה אחריו ראש גאוני דורו, כאשר שאלו ממנו דבר בענין עגונא דאיתתא בעוד אשר הגאון מהרי"ו היה בחיים, השיב אל שואלו: "מה מאד תמיהני עליכון שבאתם להטיל עלי שריותא דחומרת עריות, מדוע לא שלחתם אל הגאון מהר"ר יעקב יצ"ו אשר עמו תושיה וגמרא וסברא, ואנכי איש בער בחכמה ודעת מנוער" (שו"ת מהרי"ו ברונא סי' נ"ג). גם המליץ עליו שהוא "מופת הדור" (פסקים וכתבים סי' קכ"ח). במקום אחר הוא כותב עליו: "כל זמן שהוא קיים אין הדור יתום" (שו"ת מהרי"ו ברונא סי' ל"ג). הגאון מו"ה ישראל מברונא כותב פעם: "ושלחתי הדברים לאדוננו גאוננו ר"ג מהו' מהרי"ו ווייל יצ"ו" (שם). ופעם אחרת מכנה אותו בשם "אשלי רברבי" (בסי' כ"ח). הגאון מו"ה דוד טעבלי שפרינץ אבד"ק גירענבערג מכנה אותו "גאוננו מהר"ל וויילא" (פ"כ סי' קכ"ז). מהרש"ל בספרו ים של שלמה על גיטין (פ"ב סי' כ"ד) כותב עליו שהוא "היה ראש בין האחרונים ומימיו שתו כל הבאים אחריו". גם אחד מגאוני חכמי הספרדים הוא הגאון מהרשד"ם נותן לו כבוד ויקר וכותב עליו: "כיון שיש ראייה מפי קדוש מהרי"ו ווייל ז"ל, ששמענו עליו שהיה גברא רבא" (שו"ת הרשד"ם חיו"ד סוף סי' קט"ו).

הגאון מהרי"ו נולד ערך שנת ק"מ לאלף הששי, והיה מגדולי תלמידיו של הגאון מהרי"ל ז"ל, אשר יצק מים על ידו בעיר מגנצא (שו"ת מהרי"ו סי' קע"ב). אח"כ למד בישיבתו של הגאון ר' זלמן רונקיל אשר שמש שם ברבנות אחרי מהרי"ל

לתולדות הקהילות בפולין

פיזר לו שבע מאות רייכסטאהלער לנדוניא ומזונות על שלחנו איזו שנים. ואביו הגר"ש לא התחייב לתת לבנו הצעיר הלזה רק מלבושים לבנו ומתנות להכלתו. זמן החתונה הגבילו על ימות הקיץ שנת תס"ז. ויהי בהיותם בדרך לבוא על

יחד עם הגאון ר' תודרוס (שם סי' קנ"א, ובתרומת הדשן, פו"כ סי' קכ"ו). אח"כ נשא אשה בעיר נירענבערג. ואף כי היה עוד צעיר לימים ורך בשנים סמך רבו הגאון מהר"ל את ידו עליו והתיר לו להתנהג ברבנות ולהיות תופס ישיבה, אך הוא מענות צדקתו סירב בדבר, יען כי זה ימים רבים ישב שם הגאון מו"ה שלמה זלמן כ"ץ (מהר"ז כהן), ונהג שם ברבנות והרביץ שמה תורה ברבים והורה הוראות לאנשי העיר ההיא (שם). אולם הגאון מהר"ז צירף אותו הרבה פעמים להוראה וישב עמו בדין (שם סי' קכ"ו, קס"ג). ערך שנת קע"ב נתמנה בעיר אויגשפורג ושמש שם ברבנות עד ערך שנת קצ"ח (שו"ת מהר"ז סי' פ"ה, קכ"ח. פו"כ סי' קמ"ב. מהר"ל הלכות גיטין). משם יצא טבעו בעולם היהדות כי הוא רבן של ישראל וראש גאוני זמנו אשר בית ישראל נשען עליו. וכל מקום שאתה מוצא גדולתו שם אתה מוצא גם ענותנותו, ולא היה משתרר על עם קודש ולא היה מתקנא בירך חבירו. ומאד חרה אפו על אותם הרבנים אשר דימו בנפשם אם באו לאיזו עיר והתנהגו ברבנות אז אין רשאי איש אחר לבוא שמה לתפוס ישיבה ולסדר גיטין וחליצות ולהשיג גבולם. הוא היה אומר כי רשות נתונה לכל ת"ח הבא לעיר להתנהג ברבנות לסדר גיטין וחליצות ולהושיב ישיבה ולהרביץ תורה ברבים, ואין בזה שום הסגת גבול לחבירו הקודם לו, יען התורה לכל נתונה וכל מי שירצה יוכל ללמד (פסקים וכתבים סי' קכ"ו). והביא ראיה לדבריו כי גם לפנינו מצאנו שתי ת"ח משמשים ברבנות בעיר אחת ואין מוחה בידם. בווינא שמש ברבנות מהר"ם הלוי יחד עם מהר"י קלויזנר, בקרימזא ה"ר יהושע איגרא עם ה"ר נחליפא, בנירענבערג ה"ר ישראל עם ה"ר קופילמן, במגנצא היה מהר"ז רונקיל עם מהר"ר תודרוס, וגם לו התיר רבו הרב מהר"ל להתנהג ברבנות בנירענבערג בעת אשר כבר שמש שם ברבנות ימים רבים ה"ר שלמה זלמן כ"ץ, אך הוא מיאן בדבר ולא רצה לקבל עליו המשרה הזאת (פו"כ סי' קכ"ו). שם למד אצלו הגאון מו"ה אברהם קאצינלבוגין, ושם נסמך ממנו להוראה הגאון מו"ה ישראל מברונא (פו"כ סי' קכ"ח). מאויגשפורג הלך שוב לעיר באמבערג, ומשם נתמנה שוב לרב ור"מ בעיר ערפורט אשר בשנת ר"ד כבר היתה דירתו שמה. עיר ערפורט היתה בימיו קהלה גדולה וחשובה, אשר אנשיה היו עשירים ובעלי הון. לכל עשיר היו אומדין את רכושו ע"ס מאת אלפים זהובים. גם לר' יעקב ווייל היו לו שמונים אלפים זהובים (ירחון 1898 עמ' 428). שם יצק מים על ידו הגאון מו"ה אייזיק סג"ל, ונת נפשיה הרב יעקב שם ערך שנת ר"י לפ"ק. חיבר ספר שו"ת מהר"ז ובסופו ספר שחיטות ובדיקות (וויניציאה ר"פ). וספרו האחרון היה איזו מאות שנים לספר הדינים בעניני שו"ב לכל רב ושו"ב אשר הורו ממנו כמו מספרי פסקי הגאונים הקדמונים.

מתולדותיו ידענו כי שני בנים היו לו, שם האחד ה"ר (יוסף) יוזל אשר העיד הרבה פעמים לפני הגאון מהר"י מברונא מפסקי אביו הגאון זצ"ל ומזכירו הרבה פעמים בתשובותיו (סי' י"ב, י"ג, קי"ד). — שם השני הוא הגאון מהר"ם ווייל אשר היה אבד"ק אולמא והמדינה. ולו בן והוא הרב הגאון מו"ה יעקב יוקיל ווייל אבד"ק דונאוועהרט וכל מדינת באיירען. והוא אבי הרב הגאון מו"ה יונה ווייל אבד"ק נירלינגין, אשר בנו הגאון מו"ה יעקב ווייל היה אבד"ק בורגה ושוואבין

הנשואין, וימת שאול בחיר ד' ביום ה' י"ז לחודש אייר שנת תס"ז, במבחר שנותיו, בטרם הגיע לימי ששים שנה בעיר גלוגא, ושם מנ"כ. הג"מ אריה ליב בא על הנשואין רק עם אמו ועם אחיו הגדול בשנים מו"ה יהושע העשיל וגיסו

וכל מדינת שווייץ. ולזה האחרון בן ושמו שמואל אורי שרגא מבורגה, אבי ה"ר משה מאיר ווייל הידוע בשם מהר"ם משטעלינגען, אשר בשחרותו למד אצל הגאון מהר"ם מלובלין ומרוב חביבותו היה קורא אותו "מר ינוקא". אח"כ שב לארצו ולמולדתו וקבע דירתו בעיר שטעלינגען. שמה בנה בית הכנסת מהונז, ויען כי עשיר היה צוה לגבל את הסיד ביין. ולו שלשה בנים: א) הרב הקדוש מו"ה נפתלי הירש ווייל הי"ד. ב) הקדוש ה"ר אייזיק אשר נהרג יחד עם אחיו הנזכר בשנת תנ"ב. ג) הרה"ג מו"ה אליעזר ליפמן ווייל מפרג אשר היה מופלג בתורה ובחסידות ובקי בש"ס ובפרט בסדר קדשים, ונח נפשית שמה בהיותו זקן ושבע ימים ביום ט"ז אדר ראשון שנת תפ"ז בהיותו בן שמונים ושלש שנים.

הרב הקדוש ר' נפתלי הירש ווייל הי"ד (שנהרג יחד עם אחיו בשנת תנ"ב), פעמיים נשא אשה. אשת נעוריו ילדה לו שני בנים ובת, את מהר"ם ואת אחיו ר' אליעזר ווייל מקיפנהיים, ואת אחותם בריינדיל. אחר מותה נשא את אחותה הצעירה ממנה לימים וגם היא ילדה לו שני בנים ובת: את הגאון מו"ה נתנאל ווייל בעל קרבן נתנאל מפרג, ואת אחיו הקצין ר' משה מזלצבורג, ואחותם פעסלי מראפשוויר. — והנה הגאון מו"ה נתנאל ווייל בעל קרבן נתנאל היה בן חמש שנים כאשר נהרג אביו בשנת תנ"ב. בן תשע שנים היה כאשר הביאה אותו אמו עירה פרג, שמה נתגדל ונתחנך אצל דודו אחי אביו ה"ר ליפמן. אח"כ למד שם בישיבתו של הגאון זאדיר מו"ה אברהם ברודא אשר היה ר"מ בעיר פרג בעת ההיא והיה מגדולי תלמידיו המובהקים והיה חביב עליו מאד ונתן לו את אחותו לאשה. כאשר נתמנה הג"מ אברהם ברודא לאבד"ק מיץ הלך הוא אחריו ושמש גם שם לפניו, וגם אח"כ כאשר נתקבל הג"מ אברהם ברודא לאבד"ק פפד"מ הלך אחריו ג"כ שמה ולמד בישיבה לפניו גם שמה, כי נפשו היתה קשורה בנפשו. כי נח נפשית דרב האי גאון מו"ה אברהם ברודא ביום א' דר"ח אייר שנת תע"ז אז חזר ושב לו לארץ מולדתו עיר פרג וקבע דירתו שמה. שמה הרביץ תורה ברבים והעמיד תלמידים הרבה ונעשה דיין ומו"ש בפרג. משם יצא טבעו בעולם היהדות כי הוא רב וגאון מן רבני גדולי הדור. בשנת תק"ה נתמנה לאבד"ק מיהרינגען וכל המחוז שווארצוואלד. בשנת תק"י נתמנה שוב לאבד"ק קארלסרוהע והמדינה. שם שמש ברבנות כעשרים שנה. ביום אסרו חג של פסח שנת תקכ"ט היתה אסיפה בעיר ראשטאדט הסמוכה אשר שמה נקבצו מנהיגי וראשי הקהלות של כל המדינה להתייעץ בצרכי ציבור, שמה חלה את חליו ונפטר שם ביום א' א' דר"ח אייר שנת תקכ"ט בהיותו בן שמונים ושנים שנה, והובילוהו עירה קארלסרוהע ושם נקבר בכבוד גדול ובמספד רב. כנודע הדפיס בחייו את ספרו קרבן נתנאל פי' על הרא"ש (קארלסרוהע תקט"ו), ואחר מותו נדפס ממנו ספר נתיב חיים על ש"ע או"ח (פיורדא תקל"ט) וספר תורת נתנאל, ב"ח, כולל שו"ת וחדושים עה"ת (שם תקנ"ה). ספרו קרבן נתנאל נתקבל באהבה ובחביבה יתירה בכל תפוצות הגולה, ונדפס אח"כ עם פסקי הרא"ש בכל הוצאות הש"ס עד ימינו אלה.

מתולדותיו ידענו כי הניח אחריו ארבעה בנים חכמים בתורה ושלש בנות: בנו הראשון היה הרב הגאון מו"ה ידידיה המכונה טיאה ווייל אשר מילא מקומו

לתולדות הקהילות בפולין

ברבנות בקארלסרוהע. הוא נולד בליל יום הכפורים שחל להיות ביום ד' אחר חצות הלילה בשנת תפ"ב בעיר פרג. בשנת תק"ה נשא אשה את גיטל בת הנגיד ר' יעקב איגר מפרג. בחודש סיון תקי"ד נתמנה לאבד"ק אוטיץ והגליל אשר במדינת ביהם, ואחרי מות אביו נתקבל ביום א' לחודש סיון שנת תק"ל למלאות מקום אביו בעיר קארלסרוהע, ושמש שם ברבנות שלשים ושבע שנים, ונח נפשית שם אור ליום א' דחזהמ"ס שנת תקס"ז. תשובה אחת נדפסה ממנו בשו"ת נוב"י קמא חלק או"ח. הניח אחריו שלשה בנים ושתי בנות: בנו ה"ר אריה לייב היה דר בקארלסרוהע. בנו השני היה הרה"ג מו"ה אברהם ווייל הנולד בשנת תקי"ד בפרג. נתמנה בשנת תקל"ח לאבד"ק מיהרינגען, במקום אשר ישב שם לפניו זקינו בעל קרבן נתנאל. תשובה אליו נדפסה בהיותו אב"ד שמה בשו"ת בגדי כהונה סי' ה'. בשנת תקנ"ח נתקבל שוב לאבד"ק זולצבורג, וימת שם בשנת תקצ"ב בן שבעים ושבע שנים. בנו השלישי של הג"מ טיאה ווייל היה ר' נתנאל ווייל מקארלסרוהע.

בנו השני של הגאון בעל קרבן נתנאל היה הרה"ג מו"ה שמעון נפתלי הירש. נולד בפרג ערך שנת תפ"ט. בשנת תקי"ז נשא אשה מעיר פיורדא וקבע דירתו שמה. בשנת תקל"ט הו"ל שם את הספר נתיב חיים מאת אביו, וכן בשנת תקנ"ה את ספרו של אביו הנקוב בשם תורת נתנאל. הניח אחריו הרבה חתנים בפלפול ובסברא, שבילדותי ראיתי אותם אצל איש אחד מלבוב. — בנו השלישי היה ה"ר אליעזר ליפמן מפרג. — בנו הרביעי היה הרה"ג אברהם דיין ומו"ץ בליסא. וימת שם אברהם בשנת תקי"ח. — מן שלש בנותיו של בעל קרבן נתנאל היתה רק הראשונה אשת רב יושב על מדין, והוא הרה"ג מו"ה שלמה קאסוויץ אבד"ק שמהיים. אלה בני הגאון בעל קרבן נתנאל לתולדותם ולמשפחותם.

כאמור, היה הג"מ אפרים נפתלי הירש מלודמיר גם כן מיוצאי חלציו של הגאון מהרי"ן, אך לא נודע אם מצד אב או מצד אם (לשון הג"מ טיאה ווייל במגילות"ס שלו). בימי חורפו היה ראש ב"ד בלובלין בימי הגאון מהר"ם (הג"מ מאיר ב"ר גדליה) אשר היה אב"ד שמה. אח"כ הרביץ תורה בעיר בריסק, ואח"כ היה שוב דר בעיר לודמיר והיה ג"כ פרנס המדינה. וימת שם נפתלי ביום א' כ"ה תמוז שנת שפ"ב. ולו שני בנים גדולים: בנו הראשון הוא הגאון המפורסם מו"ה יעקב, אשר בסוף ימיו שמש ברבנות בעיר לובלין, אבי רבנו רבי ר' העשיל אבד"ק קראקא. ושם השני אליעזר, הוא הרב הגדול ר' אליעזר מלודמיר אשר בנו הרב הגאון מו"ה יצחק אבד"ק לודמיר היה אבי האשה מ' אסתר אשת הפרנס ומנהיג הדור ר' יצחק מיברוב אשר אביו ה"ר אלעזר היה בנו של הגאון המפורסם מו"ה אריה לייב הגבוה אבד"ק קראקא (ראה בהקדמת ספר זכריה משלם). ליצחק מיברוב יולד שני בנים, שם האחד ה"ר אריה ליבש מבוטשאטש שהיה נקרא בשם ר' ליבוש ראש מדינה, יען היה ראש מדינה דגליל לבוב, היא מדינת רוסיא הנקראת רייסין (ראה מש"כ אודותיו בארוכה בספרי "כתבי הגאונים", עמ' ס"ו). וימת שם בשנת תקל"ה בהגיעו לגבורות. — ושם השני ר' מרדכי מפאדהייץ שנפטר שם בשנת תק"ה, אשר בנו ר' זכריה מענדיל נפטר ג"כ שמה בשנת תקל"ח. ולו בת ושמה לאה, אשת ר' יששכר בער חזן דק"ק פאדהייץ. וימת שם יששכר ביום ח' לחודש מרחשון שנת תקע"א, ואשתו לאה מתה כשנה לפניו בשנת תק"ע לפ"ק בעיר פאדהייץ. ר' יששכר בער היה בנו של ר' אברהם ובן בנו של המקובל הרב המגיד דק"ק פאדהייץ ה"ר יששכר בער שנפטר שם בשנת תפ"ט, המובא בספר מנחת קנאות להגאון יעב"ץ (דפוס לבוב, עמ' קכ"ז). כל אלה צאצאי הגאון מהרי"ו הנודעים לנו, מלבד אשר נעלם מאתנו כי לא בא זכרם בספרים הנדפסים, אשר בטח היו כהנה רבות.

בעל אחותו. בהיותו בן שבע עשרה שנה בא לבית חותנו הגאון "חכם צבי"², ונתגדל ונתחנך על ברכיו ויצק מים על ידיו. חותנו העניק לו מכל חכמתו לא רק בהליכות התלמוד לבד, כי למד עמו ג"כ לשון וספר ודקדוק שפת עבר, "בכל

2 כעדות ביעקב, הוא הגאון יעב"ץ בספרו מגילת ספר, היו לו לאביו הגאון "חכם צבי" חמשה בנים וחמש בנות אשר ילדה לו אשתו השניה שרה בת הגאון מו"ה משולם זלמן ביימרק-מירלש אבד"ק אה"ו. ואלה הם חמשת בניו: בנו הראשון היה הגאון הנודע למשגב בשם יעב"ץ, נולד ביום ט"ו סיון שנת תנ"ח, אחרי שקדמו לו שלש בנות. ונח נפשיה דרב יעקב זקן ושבע רוגז ביום ועש"ק א' דר"ח אייר שנת תקל"ו בעיר אלטונא, ושם מנ"כ. ואלה בני יעקב: בנו בכורו היה הגאון מו"ה מאיר אבד"ק קאסטאנטין שנולד בשנת תע"ז בעיר ברודא, בעת היות אביו הגאון סמוך על שלחן חותנו הג"מ יעקב מרדכי כ"ץ אבד"ק ברודא במדינת מעהרין, אשר כבר נכתב אודותיו בארוכה בספרי "כתבי הגאונים" סי' י"ד הערה ג', ולא באתי בזה רק להוסיף ולתקן איזה דברים הכתובים שמה ללא נכון. דע כי הג"מ מאיר בשחרותו היה תופס ישיבה במדינת פולניא (עדות ביעקב דף לט). בשנת תק"צ נתמנה לאבד"ק קאסטאנטין, וימת שם ביום י"ג אדר תקנ"ח. לחתנו הגאון מו"ה דובעריש הכהן ר"פ אבד"ק מעזיבזו היו לו ארבעה בנים ובנות שתיים, ואלה הם: א) הג"מ צבי אריה הכהן אשר אחרי מות אביו נתמנה למלאות מקומו בעיר מעזיבזו. וכי נח נפשיה דרב צבי אריה הכהן נתמנה אחריו הג"מ מו"ה יששכר שאול ביק (בנו של הרה"ג מנחם מענדיל ביק מח"ס חקת הפסח). ב) ה"ר מאיר הכהן ר"פ. ג) הגאון מו"ה חיים הכהן ר"פ אבד"ק אוסטרעהא, מח"ס שו"ת מים חיים. ד) הנגיד ר' שמחה הכהן ר"פ מלבוב, שהיה נקרא בשם ר' שמחה הקטן, כי לבן דודו הקצין ר' שמחה הכהן ר"פ מלבוב בנו של הג"מ משה הכהן ר"פ אבד"ק יארטשוב (אחי הג"מ דובעריש אבד"ק מעזיבזו הנ"ל) היו קורין בשם ר' שמחה הגדול, למען דעת מי המה. ודע כי זה האחרון, הוא ר' שמחה הגדול, היה חותנו של הרב הנגיד ר' שמואל שמעלקא הלוי איש הורוויץ מלבוב, בנו של הגאון מו"ה צבי הלוי אב"ד דק"ק פפד"מ, מח"ס מחנה לוי, כי לקח את בתו מרים לו לאשה. ותלד לו ארבעה בנים מהם נגידים וקצינים אנשי השם בעיר לבוב, וגם אחד מהם היה רב וגאון הוא הרב הגאון מו"ה מאיר הלוי אשר בימי חורפו היה אבד"ק לעברטוב ואח"כ אוח למושב לו את עיר מולדתו לבוב בהיותו עשיר. ונח נפשיה דרב מאיר שמה בשנת תר"א. — ושתי בנותיו של הג"מ דובעריש הכהן ר"פ היו: א) גיטל אשת ה"ר יעקב הכהן ר"פ מבראדי, שהיה נקרא בשם ר' יעקב ברו"פ על שם אביו הרב הגדול הקצין המפורסם מו"ה אברהם יקותיאל הכהן ר"פ מבראדי, הידוע בשם ר' זלמן פערילש. ב) אשת הגביר המפורסם ר' שלמה זלמן הכהן מאוסטרעהא, אבי משפחת זוסמן בארץ רוסיא עד היום. להגביר המפורסם המופלג בעשירות ר' שלמה זלמן הכהן מאוסטרעהא היו לו שני בנים ובת, נגידים וקצינים פארי עדת ישורון, ואלה תולדות שלמה הכהן: בנו הראשון היה הגביר הנודע בשערים ר' מאיר הכהן זוסמן באוסטרעהא, ונדפסה ממנו הקדמה קטנה על ספר שאלות ותשובות מים חיים שחיבר דודו הגאון ר' חיים כהן ר"פ אבד"ק אוסטרעהא (זיטאמיר תרי"ז). ולו ארבעה בנים נגידים וקצינים באוסטרעהא: א) הגביר ר' יונה זוסמן הכהן, אשר בתו פייגל היתה בת הרב הגאון הגביר יקותיאל זיסל הכהן ר"פ ממינסק בנו של הג"מ חיים הכהן ר"פ אבד"ק

לתולדות הקהילות בפולין

זאת לא עלתה בידו להיות בעל צח לשון ומליצה טובה בעברית, אך בסברא ובהוראה הרויח אצלו דבר מה. שם למד בשקידה גדולה מתוך רחבת הלב ומתוך טובה הרבה, מתוקף חבת הוריו, לפי שהיה חתנם הראשון לבתם האהובה" (לשון גיסו הגאון יעב"ץ בספרו "מגילת ספר" עמוד ס"ה). ויען כי היתה לו כתיבה תמה יפה ונהדרה, בעבור זה לקח אותו חותנו "להיות סופרו", והיה כותב חידושיו עלי ספר. כאמור, היה סמוך על שולחן חותנו ימים רבים, וגם אח"כ כאשר נתמנה החכם צבי להיות אב"ד בקהל אשכנזים בעיר אמ"ד, וילך אתו חתנו לקבוע

אוסטרהא. ב) הגביר ר' בעריש זוסמן הכהן חתן הנגיד ר' שמעון זיסל הלוי עפשטיין מווארשא. ג) הגביר ר' אברהם אבא. ד) הגביר ר' שלמה זלמן הכהן (ד"ק עמ' 178). — אודות חתנו השני של הג"מ מאיר אבד"ק קאסטנטיין, אשר כתבתי שמה שתיה הג"מ צבי הירש בן הג"מ משה אבד"ק סאטנוב, ונמשכתי בזה אחרי מג"י שנדפסה בראש ספר שו"ת חסד לאברהם מהדו"ת (לבוב תרנ"ח), הנה הודיעני ה"ר יחזקאל שרגא פאפרש חתן הרב הג' אבד"ק פודוואלאטשיסק נרו, כי לא כן הדבר, רק חתנו ה' הג"מ משה בערנבלום, אשר מילא אחריו שמה לאב"ד ור"מ בעיר קאסטנטיין ותוא בא בהסכמה על הדפסת ספר היראים, ובסוף ימיו היתה דירתו בעיר בראדי, כי לקח משם את אשתו השניה בת הרב דמוכרי הקמח מבראדי. — בנו השני של הגאון יעב"ץ היה הג"מ משולם זלמן אשר בשחרותו ישב על כס הוראה בעיר פאדהייץ, ובשנת תקכ"ה נתמנה לאבד"ק לונדון בבית הכנסת של אנשי עיר האמבורג, בעת אשר שמש שם ברבנות הגאון מו"ה דוד טעבלי שיף הכהן אבד"ק אשכנזים בעיר לונדון. לעת זקנתו חלה במחלת המרה שחורה, והובא לעיר האמבורג לבית החפשיית, וימת באלטונא במוצש"ק כ"ח לחודש כסלו שנת תקנ"ח, ושם מנ"כ, בלי השאיר אחריו בנים. — בנו השלישי של הגאון יעב"ץ היה הרב ר' אריה יהודה ליב (שנולד בטח אחרי שנת תקט"ו והיה נקרא על שם דודו הג"מ אריה ליב אבד"ק אמ"ד), והובא בספר מור וקציעה בסוף ח"ב שחיבר אביו הגאון זצ"ל.

בנו השני של החכם צבי היה הרה"ג החסיד המפורסם מו"ה אפרים אשכנזי מלבוב, אשר נדפס ממנו דבר אגדה בספר שכל טוב (דיהרנפורט תצ"ה) בפרשת פקודי. וימת אפרים ביום ב' ג' לחודש ניסן שנת תקל"ב (אנ"ש סי' פ"ז) בעיר לבוב. מתולדותיו ידענו כי בן ובת היו לו: בנו הג"מ צבי הירש אבד"ק רימנוב היה חתן הגאון הקדוש מו"ה נפתלי הירץ אבד"ק סאניק שנהרג על קידוש השם ויצאה נשמתו באחד (בהקדמת ספר סמיכת משה). בתו היה שמה צביה, אשתו השלישית של דודה הג' יעב"ץ, ומנוחתה כבוד אצל בעלה בעיר אלטונא. — עוד בן היה לו ושמו נפתלי צבי, אשר בתו אסתר עטל היתה אשת הרב ר' יעקב הכהן קאננער, תלמיד מהר"ש איגרא, אב"ד ה"ר מיכל הכהן קאננער מטיסמניץ (עיין גרם המעלות עמ' 16). בנו השלישי של החכם צבי היה הרה"ג מו"ה נתן אשכנזי אשר "נשתדך לבת רב מופלג" (לשון הגאון יעב"ץ בספרו מגילת ספר עמ' ס"ט) ושמו מרדכי מבראדי בן הרב הגדול מו"ה מן מגזע הגאון מו"ה מרדכי יפה בעל הלבושים (מג"י שנדפסה בראש ס' שו"ת דבר משה מהדו"ת). ונח נפשיה דרב נתן בעיר בראדי ביום י' לחודש שבט שנת תקל"ח בהיותו זקן ושבע ימים כבן שמונים שנה (יאהרבוך י"ג עמ' 132). מתולדותיו ידענו כי שלשה בנים גדולים היו לו, ואלה הם: בנו הראשון היה הרה"ג מו"ה אפרים מגיד מישרים בעיר בראדי. הסכים על ספר עמוד העבודה שחיבר המקובל

דוקלא

דירתו שמה. בשנת תע"ד הדפיס שם מחדש את הס' שו"ת הרמ"א והוסיף מדיליה קונטרס אחרון בפלפול ובסברא והערות על דברי רבנו הרמ"א בתשובות אלו.

ר' ברוך קאסובר. וימת אפרים ביום ועש"ק ד' אייר שנת תקס"ה בעיר בראדי. ואלה הטורים חרותם על לוח מצבתו שמה:

"כתר שם טוב. נפטר עש"ק ד' אייר תקס"ה לפ"ק. היום ההוא יום עברה וחשכו בו המאורות, שניטל בו חמדת ועטרת ישראל ע"ר, הרב הגדול ומפלג בתורה וביראה, הרב הג' החסיד המקובל, נ"י, ע"ה, פ"ה, איש אלקי שר התורה מופת הדור, בנש"ק מחצב סנפירין מו"ה אפרים ז"ל בן הרב הג' הקדוש מו"ה נתן ז"ל, בן הגאון הגדול חכם צבי ז"ל."

בנו השני של הג"מ נתן מבראדי היה הרה"ג מו"ה צבי הירש אשכנזי אבד"ק בורשטיין. חתן מי היה לא נודע לי בבירור. בהקדמת ספר דבר משה מהדו"ת (זאלקווא תרל"ב) כתב כי הג"מ צבי הירש אבד"ק בורשטיין היה חתן הג"מ משה אבד"ק זוראוני, בנו של הג"מ שאול אבד"ק קאליש אשר אשתו רוזא היתה בת הגאון מו"ה יצחק אבד"ק בראדי (ע"ע בספרי "כתבי הגאונים" עמ' ל"ז). אולם בס' דורש שלום (עמ' 171) כתב, כי הג"מ צבי הירש היה חתן דודו אחי אביו הגאון מו"ה משולם זלמן אבד"ק אוסטרהא. ואולי פעמיים נשא אשה. ונח נפשיה דר' צבי הירש בעיר בורשטיין ביום י"ז לחודש טבת שנת תקל"ו, ושם מנ"כ. ואלה הטורים חרותם על לוח מצבתו שמה:

"זרע קודש מצבתו. עטרת צבי. שנת תקל"ו.
מכנף הארץ שמענו צבי לצדיק, צבי חמיד ורגיג ולעי באורייתא,
ה"ה החריף הגדול מו"ה צבי בהרב מו"ה משה נתן. נפטר
י"ז טבת. היה אב"ד ומו"ץ ט"ו שנים פ"ק."

מתולדותיו ידענו כי בת היתה לו ושמה שינדיל אשת הרב הגאון מו"ה יוסף תאומים, בנו של הרב הגאון מו"ה יהודה אריה ליבש תאומים אבד"ק טשארטקוב, אשר אביו ה"ר יצחק פרענקיל היה בנו של ר' אברהם פרענקיל, בן הגאון מו"ה יצחק מאיר פרענקיל תאומים, בנו של בעל קיקיון דיונה (ע"ע לעיל הערה 24). ותמת שינדל ביום ש"ק ח"י לחודש אדר שנת תק"ס בעיר בורשטיין. וזה גוסס מצבתה שמה:

"יום ש"ק ח"י אדר תק"ס.

זרע קודש מצבתה של חכמה וצדיקת הרבנית מ' שינדיל בת הרב הגאון מו"ה צבי הירש ז"ל, נכד להגאון חכם צבי ז"ל. תנצב"ה."

כנראה פעמיים נשא אשה. כאמור היתה אשת נעוריו בת הג"מ צבי הירש אשכנזי אבד"ק בורשטיין. אחרי מותה נשא את מאלטשא בת הג"מ פנחס משה אבד"ק סווירז. ותמת גם היא שמה בחיי בעלה ביום ט"ז לחודש כסלו שנת תקפ"ב. וזה גוסס מצבתה שמה:

"פ"ג האשה הצדיקת הרבנית מאלטשא בת הרב מו"ה משה פנחס זצ"ל.
נפטרה ט"ז כסלו שנת תקפ"ב."

וימת שם יוסף בש"ק ב' לחודש תמוז שנת תקפ"ה. ואלה הטורים חרותם על לוח מצבתו:

לתולדות הקהילות בפולין

ויהי בנסוע הגאון חכם צבי למדינת פולין, וילך אתו חתנו הג"מ אריה ליב עם אשתו וילדיו. הגאון ר' אריה ליב נתמנה לאבד"ק דוקלא, וכל הימים שהיה יושב ברבנות ראשונה שלו בק"ק דוקלא עיר קטנה היה שוקד על למודו ומצליח.

"פ"ג הרב דפה מו"ה אברהם יוסף בהרב מו"ה אריה יהודה תאומים, תנצב"ה."

(ומעבר השני חרות:) "נפטר ביום שבת קודש ב' תמוז שנת תקפ"ה לפ"ק".

מתולדותיו ידענו כי שני בנים ובת היו לו להג"מ יוסף תאומים. הבן האחד היה שמו יששכר והוא אבי הרה"ג מו"ה צבי הירש תאומים אבד"ק וולאדאווי (יכבד אב סי' ס'). בנו השני היה הרב הנגיד ר' צבי הירש תאומים מקאליש, חתן הגאון מו"ה יעקב מליסא בעל חוות דעת. ועתה נדבר פה מתולדות חתנו הוא הרב הגאון מו"ה מרדכי זיסקינד לנדא הלוי, אשר כנראה אחרי מות חותנו נתמנה שמה לאב"ד למלאות מקום חותנו, ואח"כ נתקבל לראש ב"ד בעיר סטריא, ושם מג"כ. תשובות אליו נדפסו בשו"ת מהריא"ז ענזיל מסטריא (סי' ע"ד, ע"ה). ולבי אומר לי כי הוא היה בנו של הרב הגאון מו"ה נפתלי הירץ אבד"ק זוואלין במדינת פולין, בנו של הג"מ יעקב סג"ל אבד"ק לעברטוב, חתן הגאון מו"ה משה אבד"ק האמבורג, ובן בנו של הקצין הרב הנגיד מו"ה אברהם סג"ל לנדא מאפטא אשר שמו וזכרו נמצא בפנקס קהל אפטא מן שנת תע"א עד שנת תק"ז (דעת קדושים, עמ' 111).

ה"ר ישראל לנדא ז"ל בן בעל יד יהודה כתב לי בשנת תר"ס כי ר' מרדכי זיסקינד סג"ל לנדא רבד"ץ סטריא היה בנו של הג"מ יואל משה סג"ל לנדא אבד"ק גאליגורא בן הג"מ נפתלי הירץ סג"ל אבד"ק זוואלין, בן הג"מ יעקב סג"ל אבד"ק לעברטוב, בן הפרנס ר' אברהם סג"ל מאפטא, בנו של ר' הירש וויטז משם. ושם אשת הג"מ נפתלי הירץ אבד"ק זוואלין פעסיל בת הג"מ מרדכי הלוי שנפטר על פני יעקב אביו הוא הג"מ יעקב יוקיל הלוי איש הורוויץ אבד"ק גלוגא, והיא נתגדלה על ברכי זקונה הנ"ל והשיאה להג"מ נפתלי הירץ סג"ל הנ"ל והיה מאוכלי שלחנו. וכך כתב גם בס' דור דעה דף קע"ו—קע"ז כי הג"מ מרדכי זיסקינד רבד"ק סטריא היה בנו של הג"מ יואל משה סג"ל לנדא אבד"ק גאליגורא שמג"כ בעיר לינסק. ונח נפשיה דרב מרדכי ביום ש"ק י"ב ניסן תרט"ו בסטריא ושמג"כ. ומלבד בנו הג"מ יואל משה הנ"ל היתה לו להג"מ נפתלי הירץ עוד בת ושמה סאשי אשת הג"מ יהודה ליבש אבד"ק לעברטוב. והנה הרבנית סאשי נפטרה בבורשטין ביום ועש"ק כ"א אדר ראשון תקע"ח, ועל לוח מצבתה חרותים אלה הדברים: "פ"ג, יום ו' עש"ק כ"א אדר ראשון תקע"ח הרבנית מלעווערטוב מ' סאשי בת הרב מו"ה נפתלי הירץ הלוי..." א"כ לפ"ז כנים הדברים הנ"ל. ובאבני בית היוצר סוף סי' ג' כתב, כי הג"מ מרדכי זיסקינד אבד"ק בורשטין היה אבי הג"מ יונה לנדא אבד"ק גראבאוויץ אבי בעל המחבר ס' יד יהודה. ולהנ"ל נראה שזה טעות, רק הג"מ יונה לנדא אבד"ק גראבאוויץ היה בן הג"מ יהודה ליבש אבד"ק לעברטוב הנ"ל אשר אשתו סאשי היתה בת הג"מ נפתלי הירץ הלוי לנדא אבד"ק זוואלין, וע"ש משפחת אמם הם נקראים לנדא ואינם לויים מן בית הלוי לנדא מבית אב רק מבית אם. הוא, הג"מ מרדכי היה מגדולי תלמידיו של בעל חוות דעת.

להגאון מו"ה מרדכי זיסקינד היו לו ג' או ד' בנים גדולים: בנו אחד, אולי היה, כנ"ל, הרה"ג מו"ה יונה סג"ל לנדא אבד"ק גראבאוויץ. בן שני היה הרה"ג מו"ה מאיר סג"ל לנדא, אשר בשנת תרכ"ד נתמנה לאבד"ק בורשטין, ונח נפשיה דרב מאיר שמה בשנת תרס"ז. הוא היה חתנא דבי נשיאה כי לקח לו לאשה את

בשנת תע"ט, כאשר מתה חותנתו, כבר ישב על כסא שם (שם, עמ' ס"ה). ולאחר מכן רצה לשבת על כסא הרבנות בק"ק לבוב. רבים היו נותנים עיניהם בו להושיבו על כס הרבנות בעיר לבוב למלאות מקום חותנו החכם צבי, אבל גבר הצד שכנגדו,

בת הרב הגאון מו"ה מרדכי אשכנזי שהיה בשחרותו אבד"ק פוסטין, ואח"כ נתמנה לראש ב"ד בעיר סטאניסלאב בעת אשר שמש שמה ברבנות הגאון המפורסם מו"ה אריה ליבש הלוי איש הורוויץ זצ"ל. בסוף ימיו נסע לארץ ישראל ושם נפטר. ובנו של הג"מ מרדכי היה הרב הגדול מ' אשר אנשיל אשכנזי רבד"ק סטאניסלאב, מח"ס שו"ת שמן ראש. וימת שם אשר ביום ג' שבט תרס"ב (זכרון לראשונים עמ' 44). וכן עלה לא"י אביו של הג"מ מרדכי הרה"ג מו"ה משה דוד אשכנזי אשר היה אבד"ק טאלטשווא מח"ס תולדות אדם (ירושלים תר"ה). הוא שמש ברבנות בעיר טאלטשווא ערך ארבעים שנה, ומשם עלה לארץ הקדושה וקבע דירתו בעיר צפת תובב"א ונפטר שם ביום י"ח לחודש תמוז שנת תרט"ז. אביו של הג"ר משה דוד היה אבד"ק ראזדיל (שה"ג הגר אות מ' סי' ק"ץ). וכי נח נפשיה דרב מאיר הלוי נתמנה למלאות מקומו שמה בנו הרה"ג מו"ה משה דוד הלוי, אשר שמש ברבנות כעשרים שנה, וימת שם משה בשנת תרפ"ז. והוא פעמיים נשא אשה. אשת נעוריו היתה בת הרב הגאון מו"ה יהודה לנדא אבד"ק סאדיגורא, מחבר ספר יד יהודה על יורה דעה ד' חלקים. אחרי מותה לקח לו לאשה את בת הרב הגאון התריף מו"ה נפתלי הירץ סג"ל לנדא (בן דודו) אבד"ק סטרעליסק, מח"ס חקר הלכה ב"ח על סוגיות הש"ס. — בנו השלישי היה הרב הגאון מו"ה יואל משה סג"ל לנדא אבד"ק יאברוב, אבי הרב הגאון מו"ה נפתלי הירץ אבד"ק סטרעליסק זצ"ל. (ויען כי הגאונים הנזכרים בני לוי לנדא מיחסים עצמם לנכדי הגאון מו"ה מאיר הלוי איש הורוויץ אבד"ק טיקטין, בעבור זה אני דן כי זקנים הג"מ מרדכי זיסקינד סג"ל לנדא הנ"ל היה בן (או נכד) הג"מ נפתלי הירץ אבד"ק זוואלין, יען אשת זה האחרון היתה בת הגאון מו"ה מרדכי הלוי איש הורוויץ אבד"ק באליחוב שנפטר שמה בשנת תצ"ז עוד בחיי אביו הגאון מו"ה יעקב יוקיל הלוי איש הורוויץ אבד"ק גלוגא בנו של הגאון מהר"ם מטיקטין הנ"ל). — בנו הרביעי היה הרב הדיין מו"ה נפתלי הלוי לנדא, וימת נפתלי כ"ב חשוון תקפ"ז בלובלין (לקורות היהודים בלובלין עמ' קכג).

בנו השלישי של הג"מ נתן אשכנזי מבראדי (בן החכם צבי) היה הרב הגאון מו"ה יעקב משה אשכנזי אבד"ק זבארוב. וימת שם משה בשנת תק"ל לפ"ק. והוא היה גיסו של הגאון המפורסם מו"ה מרדכי זאב אבד"ק לבוב, יען שניהם היו חתני לוקחי בנותיו של הנגיד הקצין המפורסם "בצדקתו ובכשרון מעשיו" (לשון הגאון מו"ה אפרים זלמן מרגליות מבראדי בספרו מעלות היוחסין סי' ל"ו) אליקים געציל מעיר לעברטוב. — ודע כי הגאון ר' יעקב משה השאיר אחריו הרבה חדושים על כמה מסכתות, ורק סגסן אחד מחדושי על מס' כריתות נדפס בסוף ספר מקור חיים על הלכות פסח שחיבר בנו הגאון המפורסם מופת הדור מו"ה יעקב אבד"ק ליסא. (ובעבור זה תבין מה שקורא הגאון מליסא את הגאון בעל הים התלמוד בספרו בשם "בן דודתי", יען אמותיהם אחיות היו בנות הנגיד ר' אליקים געציל מלעברטוב). כאמור, היה הג"מ יעקב מליסא (ראה תולדותיו בדור דעה ע' קפ"א) בן בנו של הג"מ נתן אשכנזי מבראדי ורביעי בקודש להגאון החכם צבי. ואלה תולדות יעקב: הוא ז"ל נולד בשנת תק"ח לפ"ק. אשת נעוריו היתה בת הנגיד הגביר מו"ה נפתלי הירץ מגדולי נכבדי ועשירי עיר סטאניסלאב (כתבי הגאונים עמ' ס"ז). חותנו

לתולדות הקהילות בפולין

אוהביו ומעריציו של הגאון מו"ה יעקב יהושע בעל פנ"י, ובפרט משפחת חותנו אשר היו מגדולי העיר ונכבדיה רצו בכבודו והתהדרו בו. ובכן נתמנה הגאון בעל פנ"י בשנת תע"ט לאבד"ק לבוב והגליל, היינו על מדינת רייסין היא

העניק לו מכל טוב ולמד שמה מתוך רחבת הדעת כי זכה לשני שלחנות, כי הן ועושר בביתו, והיה מגדולי חכמי העיר ההיא. בשנת תקכ"ז, כאשר נתמנה הגאון האדיר רבנו משולם איגרא לאבד"ק טיסמניץ, אשר היא רק פרסה אחת מעיר סטאניסלאב, אז פעמיים בשבוע בא לו עירה טיסמניץ להגות מנועם זיו תורתו של רב האי גאון האדיר הלזה, ולשאוב מי בארו באר מים חיים של תורה, אף כי היה גדול מרבו הלזה איזו שנים. כל פלפוליו וחדושי ושאולותיו וספיקותיו אשר היו לו במשך השבוע הציע בכל פעם לפני רבו הנזכר להורות לו את הדרך ילך בו. ורבו זיכך וליבן את חדושו, ואת כל אשר לא מצא חן בעיני רבו זרה הלאה. וכן יצאו חדושו ופלפוליו מזוקקים מתחת יד רבו הגאון מהר"ם איגרא. ככה נהג עצמו כל הימים בעת אשר היה רבו מתנהג ברבנות בעיר טיסמניץ. כאשר אבד הג"מ יעקב את הונו ורכושו, בא לו עירה טיסמניץ וביקש מרבו שיתן לו הורמנא ורשותא — היתר הוראה — לדון ולהורות כדת של תורה. רבו הגאון אשר מעודו לא נתן שום הורמנא יצא בזה חוץ מגדרו, ואמר אליו בטח כבר אבדת את רכושך כי רוצה אתה להיות רב ואב"ד בישראל. הוא כתב לו הורמנא ביתר שאת ויתר עז ופיזר לו מלא חפנים כבוד, וככה נתמנה לאבד"ק קאליש, אשר היתה בעת ההיא אחת מערי הגליל של עיר טיסמניץ. בשנת תקנ"ב כבר ישב על כסא שם (ראה שו"ת רבנו משולם איגרא חלק אה"ע סי' ח'). ויהי בנוסע רבו הגאון עירה פרעשבורג בשנת תקנ"ז, אז הו"ל את ספרו חוות דעת בעילום שמו (לבוב תקנ"ט), אשר הרבה מחכמי הדור חשבו שמחברו הוא הגאון מהר"ם איגרא, אשר היה נודע בין גדולי הדור ע"י עומק שכלו ופלפולו החרוץ. ובאמת ההעמקה הנפלאה הנמצאת בספרו חוות דעת, המה הפרורים אשר דלה מתורת משה רבו הגאון רבנו משה משולם איגרא ז"ל. שתיים עשרה שנים עבד עבודת אב"ד בעיר קאליש. אח"כ הדפיס את ספרו מקור חיים על הלכות פסח (זאלקווא תקס"ז), ובראשית שנת תקס"ט הו"ל את ספרו נתיבות המשפט ח"א (שם תקס"ט). שלשת הספרים האלו עשו רושם גדול בעולם היהדות ונתקבלו באהבה רבה וחיבה יתירה בכל תפוצות ישראל, ולא זזו מעל שלחן חכמי ישראל ואדירי התורה עד ימינו אלה. ביום כ"ז לחודש סיון נתמנה לאבד"ק ליסא, ועל שם העיר ההיא הוא נקרא ר' יעקב מליסא. שתיים עשרה שנה שמש שם ברבנות, ובשנת תקפ"א עזב את העיר ואת כל המונה ואת כס הרבנות שמה, בראותו כי הדור החדש צעדו צעדי ענק לפרוק מעליהם את עול התורה והיראה, ובפרט כי נתמעטו שמה השאלות בהוראות או"ה בכלל ובשאלת דיני נדה בפרט. בעבור זה גמר בדעתו, ולא הודיע לשום אדם שרש דבר, לעזוב את העיר בכלל ואת מדינת אשכנז בפרט. כאמור, עזב בשנת תקפ"א את מדינת אשכנז והלך ושב לו למדינת גאליציא, מקום שהיה לו שם תחילה היא עיר קאליש אשר שמש שם ברבנות בתחילה, ושמש שם שוב ברבנות ערך שמונה שנים. ביום ג' י"ד מנחם אב שנת תקפ"ז הסכים שם על הדפסת ספר הים התלמוד שחיבר בן דודתו הגאון מו"ה משה יהושע העשיל אבד"ק ראהטין (לבוב תקפ"ז). ערך תקפ"ח, בהיותו כבר בן שמונים שנה בשמעו כי העיר סטרי מבקשים להם רב ואב"ד בעירם, אז נסע עירה סטרי, ושלח לקרוא לראשי העיר ההיא ומנהיגיה, וביקש מאתם שיקבלו אותו לאב"ד

רוסיא האדומה הנקראת גליל לבוב. הג"מ אריה ליב התאמץ להיות "רב ואב"ד

בעירם, אף בהיותו כבר זקן ושבע ימים. אנשי העיר ההיא לא יכלו להעזיז פניו, כתבו לו כתב רבנות ונתנו את כתב הרבנות של עירם על ראשו, ובכך נתמנה שוב לאב"ד סטרי בהיותו כבן שמונים שנה. ביום כ"ז לחודש סיון שנת תקפ"ט הסכים שם ע"ס אהל יעקב (יוזעפוף תק"ץ), וביום כ"ו לחודש תשרי שנת תקצ"ב על ספר בית אריה (זאלקווא תקצ"ד). ויגוע יעקב ויאסף אל עמיו בהיותו זקן ושבע ימים ביום ועש"ק כ"ה לחודש אייר שנת תקצ"ב בעיר סטרי, ובן פ"ד שנים היה במותו, ושם חלקת מחוקק ספון. — מתולדותיו ידענו כי שני בנים ושתי בנות היו לו. בנו ר' נתן נטע מת בלא בנים. והשני ה"ר מרדכי ליבש מקאליש, אשר בסוף ימיו נסע לא"י וימת שם בעיר צפת בחודש תמוז שנת תרל"ד, היה אבי הדיין ר' קלמן לארבערבוים מזאלקווא. — ואלה הם חתניו לוקחי בנותיו: חתנו הראשון ה"ר צבי הירש תאומים מקאליש לקח את בתו חיה לו לאשה (בהקדמת ספר שו"ת דבר משה מהדו"ת, זאלקווא תרל"ב), ותלד לו בנים ובני בנים מובהקים מהם מחברי ספרים יקרים. חתנו השני היה הרה"ג מו"ה אלעזר הכהן בן הנגיד ר' זאב וואלף בר"מ הכהן מווארשא שהיה נקרא בשם ר' וואלף לייפציגער (אבות עטרה לבנים, הוספה דף ז' בהערה שם). והג"מ אלעזר הכהן היה בשחרותו אבד"ק מאקאווי, ובשנת תקצ"ז כתב משם שאלותיו להגאון מו"ה שמואל בערנשטיין אבד"ק אמ"ד והמה תחת ידי. משם נתקבל שוב לאבד"ק פולטוסק. שמה הסכים ביום א' י"ט לחודש מנחם אב שנת תרכ"ד ע"ס שם הגדולים החדש. לעת זקנתו נתמנה שוב לאבד"ק סאכאטשוב, ושם מנ"כ. חיבר ספר מספד תמרורים, הספד על הגאון מו"ה שלמה זלמן מווארשא (ווארשא תקצ"ט) וס' זכר צדיק ויסוד עולם, הספד על הגאון מו"ה יצחק מאיר אלטר מגור, וספר זכרון נפלאות, פי' על הגדה של פסח, וס' נחל בכי, הספד על הג' מו"ה אברהם אבד"ק טשעכנוב. ולו שני בנים ובת: בנו הראשון הרה"ג מו"ה (חסר) הכהן, היה דיין ומו"ץ בעיר ווארשא, אבי ה"ר יחיאל מיכל אבד"ק זאקראטשין. בנו השני הי' ה"ר צבי הירש הכהן אבד"ק פולטוסק ואח"כ בעיר זגיערז. חתנו היה הרה"ג מו"ה דוד דובעריש מייזעלש אבד"ק לאסק, מח"ס אהבת דוד (ב"ח) על קונטרס הספיקות, בנו של הרב הגאון מו"ה אריה יהודה יעקב מייזעלש אבד"ק פיעטרקוב, ובן בנו של הרב הגאון הגדול מו"ה נפתלי הירץ אבד"ק ראווי המובא בישועות יעקב (או"ח סי' י"ד סק"ח), בן הגאון מו"ה חנניא ליפא מייזעלש. — להג"מ דוד דובעריש מייזעלש היו לו שני בנים רבנים: הראשון הוא הרב הגאון מו"ה צבי אריה יהודה יעקב מייזעלש אשר ישב על כסא אביו בעיר לאסק, מח"ס שו"ת חדות יעקב (פיעטרקוב תרס"ג). והשני ה"ר פנחס מאיר מייזעלש אבד"ק וויערושוב במדינת פולין.

ועוד גין ונכד היה לו להגאון מו"ה יעקב משה אבד"ק זבארוב בן הג"מ נתן מבראדי בן החכם צבי, והוא הרב הגאון מו"ה נתן יהודה ליב אשכנזי, יען אמו היתה בתה של אחות הגאון מליסא (דור דעה קפ"ו). (בעבור זה תבין מה שקורא בספרו מאורות נתן, דף ו' ע"ב, את הגאון מו"ה יעקב מליסא בשם "דודי זקיני", יען אם אמו היתה אחות הגאון מהר"י מליסא). ואף הוא היה בשחרותו מגדולי תלמידיו של דו"ז הגאון מליסא. במשך הזמן נתמנה לאבד"ק פאטיק. משם נשא ונתן עם הרבנים גאוני זמנו וכולם נתנו כבוד לשמו כי הוא מגדולי הדור (ראה בשו"ת חת"ס, שו"ת יד יוסף סי' קט"ו, סיגעט תרל"ד, ושו"ת מהר"י הכהן מהדו"ק

לתולדות הקהילות בפולין

חיו"ד סג' ח', ובשנת תר"ה שלח שאלותיו לפני הגאון מו"ה אברהם יקותיאל זלמן ענזיל צוזמר מסטרי, כמבואר בשו"ת סי' כ"ח, כ"ט). אח"כ נתמנה שוב לאבד"ק דוקלא, אך שמה לא מצא מנוחה שלימה שהיה רוצה בה, כי שמה נתפשטה החסידות אשר היתה לו למורת רוח, והמה מררהו את חיו וישטמוהו החסידים שמה והיה לומד שם מתוך הדחק מתוך עוני והיה חי חיי צער, עד אשר הרחיב ד' גבולו ונתקבל שוב לאבד"ק טיסמניץ, ושם ישב בכבוד ובמנוחה עד אשר עלתה נשמתו הטהורה ביום כ"ט לחודש טבת שנת תר"ך לפ"ק. בזמנו אלה נדפס ממנו ספר מאורות נתן עה"ת (דראהביטש תרס"ד).

בנו הרביעי של הגאון החכם צבי היה הרה"ג מו"ה דוד, אשר היה עוד ילד קטן במות עליו אביו. וגיסו הגאון מו"ה אריה ליב עשה עמו שידוך עם הנגיד הקצין ר' גרשון נתן מזאלקווא (מגילת ספר להגאון יעב"ץ עמ' ס"ג, ס"ד) וזה האחרון היה איזה זמן רב ואבד"ק בעיר יארטשוב (מג"י להגאון מו"ה שלמה יצחק היילפרין אבד"ק טרניפול עמוד 54). ובשחרותו היה הג"מ דוד ג"כ אבד"ק יארטשוב במקום אשר שמש שם לפני חותנו הקצין הנ"ל. וימת דוד ויגוע אל עמיו בשנת תקי"ז בעיר לעשנוב (ראה אודותיו בספרי "כתבי הגאונים" עמ' ל"ד).

בנו החמישי של החכם צבי היה הרב הגאון מו"ה אברהם משולם זלמן אשכנזי אבד"ק אוסטרעהא אשר במדינת וואהלין. גם הוא היה עוד ילד קטן במות עליו אביו. גיסו הגאון מו"ה אריה ליב עשה עמו שידוך עם הנגיד ר' אהרן בן הקצין המפורסם מו"ה יוזפ מעיר אוסטרעהא אשר היה פרנס דמדינת וואהלין, אשר נתן את בתו יוטא לו לאשה. בשנת תצ"ה נתמנה שמה לר"מ ולאב"ד בקלויז רבתי בעיר אוסטרעהא בעת אשר שמש ברבנות הגאון מו"ה דוד היילפרין בן הגאון מו"ה ישראל חריף. אולם לא נשא אותם העיר לשבת יחד, כי הג"מ דוד היה נוטה לחסידות היא שיטת הבעש"ט אשר התפשטה שמה בעת ההיא, והגאון מו"ה זלמן לא היתה דעתו נוחה מזה, כי מטבעו היה שונא חדשות ומתנגד גדול לחסידות, בעבור זה נעשה איש ריבו להאב"ד בעירו ונטר לו שנאה על זאת עד אשר הגאון מו"ה דוד היה נאלץ לעזוב את העיר ולהתפטר ממשרתו ולהניח את כתר הרבנות אשר היה לו שמה. ויהי בנסוע הגאון מו"ה דוד מעיר אוסטרעהא נתמנה על מקומו הג"מ זלמן אשכנזי לאבד"ק אוסטרעהא ושמש שם ברבנות ארבעים שנה, והנהיג את קהל עדתו בחכמה ובתבונה ודעת ועשה תקנות רבות ומועילות במנהגי בית הכנסת ועסק בצרכי ציבור באמונה כרצון איש ואיש. בשנת תקל"ז, כאשר עבר את ערי הגליל לפקח על עסקיה ולעשות בהם תקנות ישרות על פי חוקי הדת והתורה להעמיד הדת על תלה, ובא לו עירה פאסטבה אשר במחוז קיעב, חלה שם את חליו אשר מת בו, וימת שם אברהם ביום ר"ח שבט שנת תקל"ז, ושם מנ"כ. הספידו חתן גיסו הוא הגאון החסיד מו"ה שאול הלוי אבד"ק האג. הספדו עוד בכתובים ונמצא תחת ידי. אשתו האריכה כעשר שנים אחריו, ותמת גם היא ביום י"ז לחודש ניסן שנת תקמ"ז בעיר אוסטרעהא. — מתולדותיו ידענו כי שלשה בנים ושתי בנות היו לו, ואלה הם: בנו הראשון היה הרב הגאון מו"ה צבי הירש אשכנזי אשר בערך שנת תקכ"ה נתמנה לאבד"ק ברדיטשוב, ואחרי מות אביו נתמנה שוב לאב"ד ור"מ בהקלויז רבתי של עיר מולדתו אוסטרעהא במקום אשר שמש לפני אביו הגאון זצ"ל. בשנת תקמ"ג הו"ל את ספרו של אביו הנקוב בשם שו"ת דברי רב משולם (קאריץ תקמ"ג), והוסיף שמה גם איזה חדושי ואיזו תשובותיו בדבר הלכה. השני היה ה"ר אהרן ראש ומנהיג באוסטרעהא. והשלישי ר' חיים אשכנזי מנכבדי עיר אוסטרעהא (מזכרת גדולי אוסטרעהא).

ושתי בנותיו היו: הראשונה אשת הרה"ג אברהם צבי אבד"ק הוסטין, חותן הנגיד ר' משה מאשיל וואהל מלבוב. לזה האחרון היתה בת ושמה מירל אשת הנגיד ר' שמואל שמעלקא מלבוב אבי הגאון מו"ה יצחק יהודה שמעלקיס אשר שמש ברבנות בשחרותו בעיר זוראוונא ואח"כ בברעזאן, ומשם נתקבל שוב לאבד"ק פרעמישלא, ובסוף ימיו נתמנה שוב לעיר מולדתו לבוב, אשר בילדותו היה מגדולי תלמידי הרב הגאון מו"ה נתן שטערין אבד"ק ראוי, בנו של הגאון מו"ה יוסף יוזפא שטערין מזאלקווא, מח"ס יד יוסף על ב"מ ועל ש"ע יו"ד, וגם מגדולי תלמידיו של הגאון מו"ה מרדכי זאב איטינגא מלבוב. ונח נפשיה דרב יצחק בהיותו זקן ושבע ימים בליל יוהכ"פ בעת אמירת כל גדרי בשנת תרס"ו, מח"ס שו"ת בית יצחק על ד"ח הש"ע בששה כרכים (בהקדמת ספרו חלק או"ח). והשניה היתה רבקה, אשת הג"מ גפתלי הירץ רוקח מבראדי, בנו של הרב הגאון מו"ה משה רוקח אבד"ק זלאטשוב אשר ילדה לו אשתו השניה לאה בת הגאון החכם צבי, והוא היה בנו של הגאון המפורסם מו"ה אלעזר רוקח אבד"ק אמ"ד.

ועתה נחזור לדבר מתולדות חמשת בנותיו של הגאון החכם צבי. בתו הבכירה מרת מרים היתה אשת הגאון המפורסם מו"ה אריה ליב אבד"ק אמ"ד, אשר לקח אותה לו לאשה בשנת תס"ז אחר ^{הנתיב} מות אביו. בתו השניה רחל היתה אשת הרב הגאון מו"ה יצחק בן הגאון בעל פנים מאירות. בשחרותו שמש ברבנות בעיר נעשוויז. בהיותו אב"ד שמה כתב את תשובתו שנדפסה בסוף ספר שו"ת ר"ח כהן ראפאפורט בשם קונטרס שאלת חכם. משם נתמנה שוב לאבד"ק סלאוויטץ ובאחרונה בק"ק ביאלי. תשובה אליו נדפסה בשו"ת ר"ח ראפאפורט חלק יו"ד סי' י"ב ואה"ע סי' ס"ט, ובשו"ת פנים מאירות למר אביו הגאון בסי' קכ"ב ובחלק השלישי סי' י"ד. השלישית מרת נחמה היתה אשת הרה"ג הקדוש מו"ה גפתלי הירץ סג"ל לנדא (עמה עשה שידוך זה החכם צבי בהיותו דר באפטא — מגילת ספר) מאפטא שהיה אבד"ק פשעדבורז, ונהרג בהיותו עוד רך בשנים וצעיר לימים בהיותו עלי דרך בין עיר פשעדבורז ובין הענטשין בלי השאיר אחריו בנים. הוא היה בנו של הנגיד ר' אברהם הלוי לנדא מאפטא, בנו של הקצין הידוע הפרנס ר' צבי הלוי לנדא הידוע בשם ר' הירש וויטש מאפטא. אחרי אשר נתאלמנה מאישה זה לא רצתה להיות עוד לאיש ובחרה להיות אלמנה כל ימי חייה, אף שכמה רבנים ומהם גדולי הדור רצו לקחת אותה לאשה. היא ישבה באלמנותה בית גיסה הגאון מו"ה אריה ליב, ותמת היא בעיר אמ"ד ביום ה' ו' לחודש ניסן שנת תקל"א, במקום אשר שמשו שמה ברבנות גיסה ובן אחותה הגאון מו"ה שאול בעל בנין אריאל. — הרביעית מרת לאה נשתדכה לבנו של הרב הקצין ר"ח ליזרל (מלבוב) שהיה לו בן נחמד והפריז לו ג"כ איזה סך ממון. (והח"צ) הפריז לה נדן אלף ר"ט. והנשואין היו אחרי מות החכם צבי. היא ילדה לו בן נחמד, אך בעלה לא האריך ימים (מגילת ספר עמ' ס"ז, ס"ט). אח"כ לקח אותה לו לאשה הרה"ג מו"ה משה רוקח אבד"ק זלאטשוב (בנו של הגאון מו"ה אליעזר רוקח אבד"ק אמ"ד שנפטר בצפת בשבת חוהמ"ס שנת תק"ב) אחרי מות אשת נעוריו בת הגאון וחסיד מו"ה גפתלי הכהן. וגם לאה ילדה לו בן יקר נטע שעשועים מו"ה גפתלי הירץ רוקח. והנה לעת זקנתו קבע משה את דירתו בעיר בראדי, וימת שם משה ביום כ"ב לחודש כסלו שנת תקי"ד, ושם מנ"כ. הוא לא ישב עמה הרבה שנים כי הלך לו לעולמו בהיותה עודנה רכה בשנים. ותמת גם לאה שם ביום ג' לחודש אד"ש שנת תקמ"ו. כאמור, ילדה היא למשה בן אחד והוא הרה"ג מו"ה גפתלי הירץ רוקח אשר הו"ל את הספר ארבעה

לתולדות הקהילות בפולין

טורי אבן (לבוב תקמ"ט), ועל שער הספר כתוב לאמר: "הובא לדפוס ע"י הרב המאה"ג המופלג המפור' מו"ה נפתלי הירץ נ"י מבראדי". ובסוף הקדמתו חתם עצמו שם בשמו ושם אביו וזקינו "נפתלי הירץ רוקח בהגאון המנוח מו"ה משה זלה"ה בהגאון החסיד האמתי המנוח מו"ה אלעזר זלה"ה בעלי מחברים ספר הנ"ל". כאמור, לקח לו הג"מ נפתלי הירץ את רבקה בת דודו אחי אמו לו לאשה, ותלד לו שני בנים: א) הרב הגאון מו"ה שלום צבי רוקח אבד"ק קרעמניץ, והוא אבי האחים המופלגים מו"ה אפרים רוקח אשר לקח לו לאשה את בת הנגיד ר' מיכל הכהן קאנגער מטיסמניץ (עיין עליו גרם המעלות עמ' 16). בשחרותו נתמנה לאבד"ק אלעקסניץ, משם נתקבל שוב לאבד"ק ראדוויל. ויהי אחרי מות ישראל הוא הרה"ג מו"ה ישראל איסר אבד"ק וויניצא, מח"ס שער המשפט על חו"מ, אז הוא נתמנה על מקומו שמה להיות אב"ד-ור"מ. וימת שם אפרים בהיותו זקן ושבע ימים בן שבעים ושמונה שנים. ומו"ה יהושע העשיל רוקח אשר הוא ואחיו הרה"ג אפרים מסרו להדפיס את מעשה רוקח עה"ת (לבוב ת"ר) שחיבר זקנים הגאון מו"ה אלעזר רוקח אבד"ק אמ"ד. והרב הגדול מו"ה יהודה ליבש רוקח אשר סנסן אחד מחדושי נדפס בסוף ס' חוות דעת על יו"ד (לבוב תקנ"ז), והוא היה חתן הרה"ג מו"ה משה אבד"ק קאנסטנטיין ישן שישב על כסא חותנו הגאון המפורסם מו"ה מאיר בן הגאון יעב"ץ, הסכים על ספר יראים (זאלקווא תקע"ג), אשר בסוף ימיו אוה למושב לו את עיר בראדי המעטירה אחרי אשר מתה עליו אשתו ולקח משם אשה בת הרב דחבורה של מוכרי קמח (מיטשניקער רב) ושם משפחתו של הג"מ משה היה "בערב לום". ב) ה"ר משה רוקח אשר אשתו עטקא היתה בת ר' אליעזר ב"ר חיים שבתיל'ס מוויילנא (תמ"ג, עמ' 163).

בתו החמישית של החכם צבי היתה שמה פריידא, אשת הרב הגאון מו"ה יעקב חריף אבד"ק לעשנוב, בנו של הגאון המפורסם מו"ה פנחס משה חריף אבד"ק לבוב. — עוד בת אחת היתה לו להגאון החכם צבי והיא הצעירה בבנות ושמה דבורה אשר היתה נשאת לנכד הרב הגאון מו"ה יואל אבד"ק אוסטרעהא (הוא הג"מ יואל היילפרין אבד"ק אוסטרעהא), אשר בעלה וכן חמיה היו רבנים יושבי על מדין במדינת וואהלין (מגילת ספר עמ' ס"ט). וביום ג' כ' לחודש תמוז שנת תק"מ שלח בן אחותה הוא הג"מ צבי הירש אבד"ק ברלין ליד בנו ה"ר דוד טעבלי מפיעטרקוב סך שמונה ושבעים ר"ט וט"ו גדולים קוראנט, על מנת שישלח לדודתו הרבנית מ' דבורה בת מרן זקני הגאון חכם צבי ז"ל, סך ששים וששה ר"ט וט"ו גדולים ליד הרב הגדול אב"ד דק"ק פאדקאמין אשר הוא בבראד (כוונתו על הג"מ חיים לנדא שהיה אבד"ק פאדקאמין ולעת זקנתו היה דר בבראדי). מזה אנו רואים כי בשנת תק"מ היתה עוד בחיים, אולי אחרי מות בעלה הרב ז"ל (ראה במכתב הג"מ צבי הירש אבד"ק ברלין שנדפס בס' יכבד אב דף כ"ח סי' ט"ו). מי היה בעלה וחמיה לא אוכל לברר כעת.

עוד בין נכד היה לו להגאון החכם צבי והוא הרב הגאון המפורסם מו"ה דובעריש אשכנזי, אשר בשחרותו היה אבד"ק סלאנים, ובשנת תר"ד נתמנה שוב לאבד"ק ליובלין, וימת שם על פני משה אביו בהיותו בן חמשים שנה ביום י"ד לחודש אדר שנת תרי"ב. על לוח מצבתו חרות "בן הרב הגדול מו"ה משה נ"י, בין נכד להרב הגאון בעל מחבר ס' חכם צבי". לפי דעת בעל דור ישרים (32) היה נכד הרב הגאון משולם זלמן אשכנזי אבד"ק פאמריין (ע"ע בספרי "כתבי הגאונים" עמ' נ"ו). אחרי מותו נדפסו תשובותיו בשם "גודע בשערים" (ווארשא תרי"ט) וספרו "שערי

בעיר טרנפול, שהיה יושב שם רב אחד מקרוביו [הוא הג"מ יהושע העשיל³ בן הג"מ יצחק אבד"ק בראדין] ונדחה מפניו בהשתדלות מחו' ר' נתן מזאלקווא⁴ שהיתה ידו תקיפה שם באותו מקום אצל השררה, ולכן הועבר הרב הקודם והושב הוא במקומו. "דבר זה סיבב לו שונאים הרבה, אשר לא נחו ולא שקטו עד שהוציאו אותו גם כן מן הרבנות הנזכר" (לשון יעב"ץ שם עמ' ס"ח). אח"כ נתקבל לאבד"ק רישא. משם יצא טבעו בעולם היהדות לגאון ולתפארת כי הוא מרבני גדולי הדור, והיה תופש מקום חשוב בועד דד"א. ביום ד' אלול תפ"ד הסכים שם על הדפסת ספר יפה מראה (אמ"ד תפ"ז) וחתום "הק' אריה ליב חונה בק"ק רישא". גם שם לא מצא מנוחה שלימה שהיה רוצה בה "ולא ישב בשלוה" (עדות ביעקב גיסו הגאון יעב"ץ בספרו עמ' ס"ח). ביום י"ד אלול תפ"ח הסכים שם על ספר חקי דרך (דיהרנפורט תק"ז).

בשנת ת"ץ בערך נתמנה לאבד"ק גלוגא רבתי. ביום ועש"ק י"ז סיון תצ"ד הסכים שם על הדפסת הש"ס דפוס ברלין שנדפסה בראש מס' שבת וחתום שם: אריה ליב חונה בק"ק גלוגא רבתי ואגפיה יצ"ו ומצ"פ בק"ק לבוב והגליל, חתן הגאון האמיתי המפורסם "חכם צבי" אשכנזי זצ"ל. מחתימתו זאת אנו רואים כי בעת ההיא נתמנה לאבד"ק לבוב והגליל. אבל ערי הגליל לא נחה דעתם מזה ולא הסיכמו על בחירתו להיות רב המדינה על "גליל לבוב", ויפרדו ערי הגליל מעיר הבירה לבוב, וקיבלו עליהם רב בפ"ע על ערי הגליל, היינו על גליל לבוב, את הרב הגאון מו"ה יצחק סג"ל לנדא שהיה אבד"ק זאלקווא. ומן העת ההיא חתם האחרון עצמו בכל הסכמותיו "אבד"ק דגליל לבוב" או "חונה בגליל לבוב". ובכן נתפרדה החבילה, הג"מ יצחק סג"ל לנדא נתמנה "לאב"ד דגליל לבוב" והג"מ אריה ליב לאבד"ק לבוב בלבד. ראשי ומנהיגי העדה של קהילת לבוב ערכו מחאה לפני המלך על הדבר הזה, והמלך אויגוסט השלישי כתב פקודה אל מושל מדינת רייסין, הוא הנסיך אויגוסט טשארטוריסקי ונתן צו לבל ייהנו ראשי ומנהיגי המדינה להיפרד עצמם מעיר הבירה לבוב ולעשות ציבור חלוק, רק המה מחויבים להיות כפופים תחת הרב אבד"ק לבוב, אשר הוא ולא אחר צריך להיות רב המדינה, וממשלתו לא רק על עיר לבוב בלבד, כי גם על כל המדינה כולה. פקודת המלך היתה ללא הועיל ודבריו לא עשו שליחותם, כי הנסיך טשארטוריסקי עמד לימין מנהיגי המדינה, ואישר וקיים את בחירת הג"מ יצחק סג"ל לנדא לרב המדינה דגליל לבוב, וממשלת המלך היתה מוגבלת בדבר הזה, כי מדינת רייסין היתה אחוזתו של האציל טשארטוריסקי בעת ההיא, והוא היה אדון בדבר הזה ולא

ירושלים" על הירושלמי (שם תרכ"ו). כל אלה הם צאצאי הגאון בעל חכם צבי

כפי אשר נודע לנו מפי סופרים וספרים עד ימינו אלה.

3 ראה מ"ש אודותיו בספרי "כתבי הגאונים", עמוד ל"ז.

4 ראה מ"ש אודותיו בספרי הנזכר עמוד ל"ג.

לתולדות הקהילות בפולין

המלך, כי לפי חוקי הקונסטיטוציא של ועד המדינה (סיים) משנת רצ"ט לאלף הששי היו מלכי פולין מוגבלים בשלטונם מצד האצילים והערים, וכן הערים והמחוזות שהיו שייכים להם, רק להם לבד היה הכח והעוז לשלוט בהם, ולא היתה ביד המלך או פקידיו רשות להתערב במה שנעשה בחלק אחוזתם, וכל שכן לבטל החלטתם ומשפטם. כך נשאר הג"מ יצחק הלוי לנדא לאב"ד דגליל לבוב, דהיינו לרב המדינה על כל מדינת רייסין היא רוסיא האדומה, ובכל הסכמותיו אשר נתן מן העת ההיא עד שנת תקי"ד, כי בשנה הזאת נתמנה שוב לאב"ד קראקא והמדינה, הוא חותם "אב"ד דגליל לבוב" או "החונה בגליל לבוב".

בראות הג"מ אריה ליב כי לא יעלה בידו להיות אב"ד גליל לבוב, על כן לא בא עירה לבוב לישב על כס הרבנות דשם, רק נשאר במקומו בעיר גלוגא רבתי. בכל זאת לא ויתר על כס הרבנות של קהל לבוב והגליל. הסכמותיו מן העת ההיא הוא חותם "נאם אריה ליב חונה בק"ק גלוגא ומצודתו פרוסה בק"ק לבוב והגליל יצ"ו". ראה לדוגמא בהסכמתו על ספר בית שמואל עה"ת (זאלקווא תצ"ט) והיא מיום ג' י"ב טבת שנת תצ"ט. כעדות ביעקב, גיסו הגאון יעב"ץ, לא מצא גם שם את המנוחה שלימה שהיה רוצה בה, "אבל לעת זקנתו הצליח נתקבל לרב דק"ק אשכנזים באמ"ד בלי קטרוג" (מגילת ספר עמ' ס"ח), כי בחודש תמוז שנת ת"ק נתמנה לאבד"ק אמסטרדם ברוב פאר והדר ובכבוד גדול כראוי לו. טרם נסע שמה הסכים על הדפסת "עין יעקב" (אמ"ד ת"ק), והיא מיום כ"ד תמוז שנת ת"ק וחתום שם "אריה ליב חוב"ק גלוגא ומצ"פ בלבוב ועומד לשרת בק"ק אמסטרדם". בשנה הראשונה לשבתו שם כתב ביום ו' ח' מנחם אב שנת תק"א את תשובתו אודות הדג הנקרא תרבוט אם הוא טהור, וחתם שם "הק' אריה ליב חונה בק"ק אמ"ד יע"א, ושאנן כזית רענן", כי רק שם נתקבל לאב"ד בלי חולק עליו.

בבואו עירה אמ"ד שם עינו ולבו להרמת קרן התורה, ויסד שם בית המדרש לתורה ולתעודה ללמוד שם תמידין כסדרן בכל יום איזו שעות עם בעלי בתים טור וב"י, הושיב שם כמה ת"ח הנקראים "חכמי בית המדרש" ללמוד שם ליל ויום, ודאג עבורם שיתנו להם פרס קצוב מדי שבוע בשבוע די מחסורם למען יוכלו ללמוד בלי מעצור בעיון רב ובשקידה עצומה בהליכות התלמוד והפוסקים. ובכן נתרבתה הדעת בעיר הזאת בתבונה ובחכמה, ויבקע כשחר אור התלמוד במלוא רוחב העיר, והתפתחה והשתלמה עד מאד לעיר שכולה בני אוריין בעלי תריסין במשנה ובגמרא, לעיר כלילת יופי משוש כל הארץ. בתחילה הוא בעצמו למד עמם השיעורים בטור עם הב"י, אולם אח"כ מסר הדבר לאחד מחובשי בית המדרש, "כי נחלש היה בסוף ימיו והוכח במכאובים", ולא היה יכול להרביץ תורה הרבה (לשון גיסו יעב"ץ במגילת ספר, עמ' ס"ח).

מן העת אשר עלה על גפי מרומי קרת לישב על כס הרבנות של קהילת עיר אמ"ד המעטירה, לא נעשה דבר גדול או קטן בישראל, שלא לשאול את פיו ולחוות